

*Dr Angel Ristov**

NUŽNO NASLEĐIVANJE: PRAVDA ILI UZROK NEPRAVDE U MAKEDONSKOM NASLEDNOM PRAVU

Nužno nasleđivanje predstavlja ograničenje slobode testamentnog raspolaganja. Zaveštalac ne može slobodno svojom voljom raspolagati sa određenim delom ostavine koji po zakonu pripada nužnim naslednicima sa ciljem da oni budi finansijski obezbeđeni. Ovo ograničenje nije rado prihvaćeno sa strane ostavilaca koji više žele da raspoložu imovinom mortis causa po svojoj volji i osećaju pravde, a ne prisilno po zakonu. Radi toga nužno nasleđivanje u makedonskom pravu je postalo uzrok nepravde u porodičnim i naslednim odnosima. Ono se često zaobilazi zloupotrebom prava ostavioca koji raspolože celom svom imovinom putem poklona i ugovora o doživotnom izdržavanju. Tako pravo nužnog nasleđivanja je postalo samo dekor u makedonskom zakonodavstvu. U radu autor razmatra savremene tendencije uređenja nužnog nasleđivanja nastojeći da odgovori, da li je pravo nužnog nasleđivanja prevaziđeno u savremenom društvu i za potrebe njegovog reformisanja u makedonskom naslednom pravu.

Ključne reči: *Nužno nasleđivanje. – Nužni naslednici. – Reforme u naslednom pravu. – Zloupotreba prava.*

1. UVOD

Pravo nužnog nasleđivanja predstavlja jedan od najznačajnijih instituta naslednog prava koji svoje korene vuče još iz rimskog prava.¹

* Vanredni profesor Pravnog fakulteta „Iustinianus Primus“ Univerziteta „Sv. Kiril i Metodij“ u Skoplju, angelristov@yahoo.com (Republika Severna Makedonija)

1 Pravo nužnog nasleđivanja u rimskom pravu nastaje iz razloga začešćene pojave da „roditelji bez bilo kakvih razloga su isključivali svoja deca iz nasleđa.“ (Gai 2, 124). Ciljem da se ne ugrozi mirni razvitak rimskih porodica, ali i odstraniti povrede porodičnih interesa, centumvirski sud, nadležan o

Od vremena kada je poznati imperator i kodifikator Justinijan ustanovio pravo nužnog nasleđivanja, pa sve do danas, ovo pravo je predviđeno u svim savremenim naslednim pravima evropsko-kontinentalnog kruga prava i šire.² Na osnovi prava nužnog naslednog dela određeni krug naslednika ima pravo na zakonski određeni deo ostavine kojom ostavilac ne može raspolagati slobodno, na osnovi zaveštanja ili poklona. Međutim, odavno su prošla vremena kada je nužni deo zaista bio nužan i neophodan naslednicima kao jedini izvor njihove egzistencije, kao što je to bilo u rimskom pravu.

Danas, veći deo potencijalnih naslednika još za vreme života ostavioca je dobilo svoj deo nasleđa putem školovanja, finasijske pomoći za rešenje stanbenog pitanja, pozajmice i dr. Vrlo često imovina nužnih naslednika je mnogo veća naspram ostaviočeve. Sa druge strane, sve više je prisutna želja ostavioca da putem svoje volje raspolaže neograničeno *mortis causa*, ne na osnovi zakona već svome osećanju pravde i pravičnosti. Ovaj fenomen je doprineo da se u domaćoj praksi veoma retko postavlja pitanje prava nužnog nasleđivanja. U zadnjih decenijama pravo na nužni nasledni deo je postao „kamen spoticanja“ i uzrok nepravde u makedonskom naslednom pravu, ogledom da se sve češće ovaj institut zaobilazi putem ugovora o poklonu ili ugovora o doživotnom izdržavanju.

Zakonska rešenja prava nužnog nasleđivanja veoma često deluju paradoksalno. Znajući da silom zakona imaju pravo na određeni deo ostavine kojom ostavilac ne može slobodno da raspolaže *mortis causa*, deca su postala letargična prema svojim roditeljima. Sve veći broj roditelja je ostavljen po staračkim domovima. Nema ko drugi da brine o

zaveštajnih sporova, je tražio najbliže intestatske naslednike da od zaveštanja dobiju najmanje $\frac{1}{4}$ od zakonskog naslednog dela koji bi oni dobili ukoliko nije zaveštanje postojalo. U slučaju da zaveštalac nije vodio računa o ovoj obavezi, zainteresovana lica su imali pravo da traže poništenje zaveštanja. Pritom, centumvriski sud je polazio od fikcije da zaveštalac je bio umstveno poremećen i kao takav nije imao sposobnost zaveštanja (*testamenti factio activa*) prilikom sastavljanja zaveštanja. Više o ovome vid. kod: I. Puhan, *Rimsko pravo*, Naučna knjiga, Beograd 1969, 384–386. Vid. isto Б. Николас, *Вовед во Римско љраво*, Просветно дело, Скопје 2009; Е. Борковски, П. Д. Плесис, *Римско љправо*, Просветно дело, Скопје 2009, М. Н. Андреев, *Римско часџно љправо*, Наука и изкуство, Софија 1958.

2 Vid. више: L. Ruggeri, I. Kunda, S. Winkler Eds., *Family Property and Succession in EU Member States*; Faculty of Law in Rijeka, 2013; L. Garb, *International Succession*, Kluwer Law International 2004.

njima. Deca ne uzvraćaju u istoj ili barem približnoj meri ljubav i brigu svojim roditeljima. Sva deca ne brinu isto o svojim roditeljima. Da li je pravedno da nužni naslednik dobije svoj deo i pored toga što nije vodio brigu o svome starom roditelju. Da li je pravedno da nužni naslednici imaju pravo nužnog dela i kada imaju mnogo veću imovinu nego ostavio i nužni deo im nije neophodan. Ova pitanja se često postavljaju prilikom planiranja nasleđivanja. Odgovor nije jednostavan i lak.

Imajući u vidu da je u toku proces izrade Građanskog zakonika, čija sudbina je neizvesna, jedno od naspornijih pitanja koje se nametnulo Komisiji za nasledno pravo prilikom njenog rada, je potreba revidiranja odredbe o pravu nužnog naslednog dela.³ Da li pravo nužnog nasleđivanja treba da ostane i dalje samo „dekor“ zakona ili je potrebna njegova temeljna reforma,⁴ je izazov pred kojim je Komisija ispravljena.⁵ U tom smislu u radu će najprije biti prikazana zakonska rešenja iz uporednog prava, a zatim predlozi i argumenti o reformisanju prava nužnog nasleđivanja u makedonskom naslednom pravu kako bi se istinski ostvario cilj njegovog postojanja.

2. SAVREMENE TENDENCIJE U NUŽNOM NASLEĐIVANJU U UPOREDNOM PRAVU

U uporednom pravu ne postoje univerzalna rešenja u pogledu uređivanja prava nužnog nasleđivanja.⁶ Različita rešenja su rezultat naslednopravnoj politici, pravnoj tradiciji i običajima, širini slobode zaveštanja kao i zaštite interesa porodice.⁷ Ipak, zajedničko je to što

3 Opširnije o ovome vid. D. Micković, A. Ristov, „Reforme u nasledno pravo u procesu kodifikacije makedonskog građanskog prava“ *Harmonius*, Beograd 2016; D. Micković, A. Ristov, *Reforme naslednog prava u Republici Makedoniji*, Stobitrade, Skoplje 2016.

4 Vid. Lj. Spirović Trpenovska, D. Micković, A. Ristov, „Da li su potrebne promene u naslednom pravu Republike Makedonije“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta „Iustinianus Primus“ u Skoplju u čast prof. Ganzovski*, Pravni fakultet „Iustinianus Primus“ u Skoplju, 2011.

5 Vid. Lj. Spirović Trpenovska, D. Micković, A. Ristov, *Naslednoto pravo vo Republika Makedonija*, Blesok, Skoplje 2010.

6 Opširnije vid. L. Garb, *op. cit.*, 1–10; E. Матеева, *Германското наследствено право*, Феня, София 2012, 170–184.

7 Više vid. Lj. Spirović Trpenovska, D. Micković, A. Ristov, *Nasleđivanje u Evropi*, Blesok, Skoplje 2011.

pravo nužnog nasleđivanja imaju samo oni nužni naslednici koji su pozvani nasleđivanju. Zatim, u najvećem broju zakonodavstava pravo nužnog nasleđivanja imaju lica koja su u najbližoj vezi sa ostaviocem –njegova deca, roditelji i preživeli suprug. Ovakvo rešenje je predviđeno u Italiji,⁸ Portugalu,⁹ Grčkoj,¹⁰ Francuskoj,¹¹ Belgiji,¹² Austriji,¹³ Nemačkoj,¹⁴ Španiji,¹⁵ Bugarskoj¹⁶ i dr.

Savremene tendencije u bračnim i porodičnim odnosima su doprinele sužavanjem kruga nužnih naslednika.¹⁷ Tako, novi Ukrajinski građanski zakonik predviđa da bi punoletna deca ostavitelja, njegovi roditelji i nadživeli bračni partner postali nužni naslednici uslov je da budu nesposobni za rad. U tom smislu, neovisno zaveštanja, zaveštaočevo maloletno dete, punoletno nesposobno dete, nesposobna udovica (udovac) i nesposobni roditelji, naslediće polovinu od dela koji svakom od njih bi pripao u slučaju zakonskog nasleđivanja.¹⁸ U tom smeru su i zakonska rešenja iz Građanskog zakonika Ruske Federacije, s tim što su u krugu nužnih naslednika dodati i radno nesposobni hranitelji ostavioca.¹⁹

Tendencija sužavanja nužnih naslednika je bila prihvaćena i u reformama naslednog prava Francuske iz 2007. godine, sa kojim roditelji ostavitelja su izuzeti iz kruga nužnih naslednika.²⁰ Ovakvo rešenje predviđa i dansko pravo, prema kome samo deca ostavitelja i njegov nadživeli bračni partner imaju pravo nužnog nasleđivanja.²¹ Druga zakonodavstva u krugu nužnih naslednika predviđaju samo ro-

8 Čl. 536 Italijanskog građanskog zakonika.

9 Čl. 2156 od Portugalskog građanskog zakonika.

10 Čl. 1825 Grčkog građanskog zakonika.

11 Čl. 913 et seq. Code civil-a.

12 Čl. 913–915 Belgijskog građanskog zakonika.

13 Čl. 762 Austrijskog građanskog zakonika.

14 Čl. 2303–2338 Nemačkog građanskog zakonika.

15 Čl. 806 t. 1. Španskog građanskog zakonika.

16 Čl. 28–32 Bugarskog Zakona o nasleđivanju.

17 A. Ristov, „The New Challenges in the Regulation of Marriage and Non Marital Union,“ *Harmonius*, Belgije 2014.

18 Čl. 1241 Ukrajinskog građanskog zakonika.

19 Čl. 1149 t. 1. Građanskog kodeksa Ruske Federacije.

20 Čl. 913–913a Code Civil-a.

21 Čl. 25 Zakona o nasleđivanju.

đenu i usvojenju decu ostavioca i njihove potomke. U ovoj grupi spadaju Finska²² Norveška²³ i Švedska.²⁴ Razlog ovog rešenja je činjenica što je nadživeli bračni drug u ovim zakonodavstvima više privilegovan nego potomci. U tom smislu on ima bolju naslednopravnu poziciju u zakonskom nasleđivanju i ima pravo dobiti određenu pravičnu sumu sa ostavine. Tendencija sužavanja nužnih naslednika je prihvaćena i u Češkoj.²⁵ U tom smislu je predviđeno da ostavitelj ne može povrediti zaveštanjem zakonski deo koji pripada nepunoletnoj deci.

U uporednom pravu ne postoji usaglašenost zakonskih rešenja ni u pogledu veličine dela nužnih naslednika.²⁶ Razlike postoje i u pogledu nužnih naslednih redova, kao i nužnog naslednog dela roditelja i drugih rodbina. Takođe u određenim naslednim pravima različit je položaj bračnog druga. Razlike postoje i u rokovima obezbeđenja prava nužnog naslednog dela prilikom njegove povrede. Ova šarenolikost različitih zakonski rešenja potvrđuje tezu da je harmonizacija naslednog prava u Evropskoj uniji nemoguća. Ovo iz razloga što je nasledno pravo tesno povezano sa porodičnim odnosima, tradicijom i običajima prisutnih u nacionalnim pravima.²⁷

22 Čl. 7:1.1. Finskog Građanskog zakonika.

23 Čl. 960 Norveškog Građanskog zakonika.

24 Čl. 3:1 Zakon o nasleđivanju Švedske.

25 Čl. 479 Češkog Građanskog zakonika.

26 Opširnije vid. M. H. Place, P. Cauchois le Mière, *Guide pratique de la transmission du patrimoine en Europe*, Editions, Litec, Paris 1993, 144–145; D. Guevel, *Successions Libéralités*, Armand Colin, Paris 1999, 69–94; *Code Civil, Nouvelle édition*, Prat Édition, 2005; *The French Civil Code*, Revised Edition, Translated with an introduction by John H. Crabb, Rothman & Co., Littleton, Colorado 1995. *Greek Civil Code*, Translation by Constantin Taliadoros, Ant. N. Sakkoulas Publishers, Athens 2000.

Opširnije vid. Г. Г. Черемных, *Наследственное право*, Российская академия, адвокатуры и нотариата, Москва 2009, 204–218; Т. А. Степанова, *Основы права*, Финансы и статистика, Москва 2001, 97. *Greek Civil Code*, Translation by C. Taliadoros, A. N. Sakkoulas Publishers, Athens 2000.

27 Vid. opširnije o ovome: A. Ristov, „Evropski građanski zakonik – utopija ili realnost“, Kopaonička škola prirodnog prava, *Pravni život*, Udruženje pravnika Srbije, Beograd, br. 12–2011; A. Ristov, Harmonizacija naslednog prava u EU, *Revija za Evropsko pravo*, Udruženje za Evropsko pravo, Kragujevac 2012.

3. POTREBE ZA REFORMOM NUŽNOG NASLEĐIVANJA

Makedonsko nasledno pravo nije pretrpelo značajnije reforme više od sedam decenija. U Zakonu o nasleđivanju²⁸ iz 1996 godine zakonodavac je u velikoj meri preuzeo rešenja iz ranijih propisa iz doba socijalizma.²⁹ Duh ovih rešenja ne soodvetstvuje novim kapitalističkim odnosima i nije u skladu sa promenama u bračnim i porodičnim odnosima koje indirektno utiču na nasledne odnose.³⁰ Zastarela rješenja i pravne praznine stvaraju velike probleme u praksi, osobito u ostvarivanju prava poverilaca nakon smrti dužnika. Iz ovih razloga nužna je temeljita reforma makedonskog naslednog prava.

Prošlo je deset godina od kada je Odlukom Vlade Republike Makedonije osnovana je Komisija za pripremu Građanskog zakonika, pod vodstvom istaknutog civilista, profesora Gale Galeva. Umesto predviđenih pet godina, prošle su 10 godina, a Građanski zakonik još nije donešen. Od predviđenih pet dela, ostao je još samo deo stvarno pravni odnosi. U svom višegodišnjem radu, Komisija za nasledno pravo kontinuirano je pripremala šest radnih verzija Nacrta knjige 4 – Nasledni odnosi, predviđajući brojne reforme usmerene na poboljšanje zakonskih rešenja za prevazilaženje postojećih problema. Uprkos ovim naporima, letargija zakonodavca se i dalje nastavlja! Privatno pravo je i dalje zaboravljeno! Da li će Građanski zakonik biti donešen, ostaje da se vidi u budućnosti. Zasad država još nije, bar formalno, odustala od ovog važnog projekta. Do tada, zastarena zakonska rešenja i pravne praznine u naslednom zakonodavstvu i dalje komplikuju ostvarivanje naslednih prava i namirenja poverilaca.

28 Zakon o nasleđivanju, *Službeni vesnik Republike Makedonija*, br. 47/96.

29 Vid. A. Ристов, „Правната не/сигурност во македонското семејно и наследно право“, *Охридска школа на правото*, Јуридика Прима, Титоград, Скопје 2016.

30 D. Mickovik, A. Ristov, „Les changements dans les rapports conjugaux et familiaux dans les pays européens et dans la République de la Macédoine“, *Forum Universitatis, Pravni fakultet Niš*, 2013.

4. O POTREBI PROMENE PRAVNE PRIRODE NUŽNOG DELA

U teoriji naslednog prava dileme koje se odnose na pravo nužnog naslednog dela svode se na pitanje njegove pravne prirode. Tokom godinama u teoriji i zakonodavstvima su se pojavila nekoliko koncepta.³¹ Konceptija prema kojoj pravna priroda nužnog nasleđivanja je nasledno pravo je najduže prisutna u teoriji naslednog prava. Ona je prihvaćena u najvećem broju savremenim zakonodavstvima. Njeni počeci datiraju iz rimskog prava, putem čijeg uticaja je prihvaćena u veliki broj zemalja Europe i šire. Ovaj koncept prava nužnog naslednog dela je prihvaćen i u našem naslednom pravu.³² Zakon o nasleđivanju³³, opredeljuje krug nužnih naslednika, praveći njihovu kategorizaciju u zavisnosti da li ovo pravo stiču bezuslovno (apsolutni nužni naslednici) ili je potrebno da budu ispunjeni dopunski subjektivni uslovi sa njihove strane (relativni nužni naslednici). Sama činjenica da se nužni naslednici regrutuju sa strane zakonskih naslednika potvrđuje tezu prava nužnog naslednog dela kao naslednog prava (čl. 30 ZN). Ovo rešenje je bilo prihvaćeno i u Zakonu o nasleđivanju³⁴ iz 1973 godine, kao i Saveznom Zakonu o nasleđivanju iz 1955 godine.³⁵ Time se potvrđuje kontinuitet teorije prava nužnog naslednog dela kao naslednog prava.

Jedan od argumenata kojim se opravdava pravna priroda nužnog naslednog dela kao naslednog prava su uslovi koji treba da ispune nužni naslednici. Oni trebaju biti sposobni i dostojni nasleđivanja u momentu smrti ostavioca. Čak u zakonska pretpostavka o začetom detetu na identični način se primenjuje kod nužnog nasleđivanja, što je potvrda njegove pravne prirode kao nasledno pravo. U prilog ovome govori i obaveza nužnog naslednika da kao univerzalni sukcesor odgovara za

31 Više o ovome vid. M. Хаџи Василев-Вардарски, *Наследно право*, Култура, Скопје 1983, 152–155; В. Ђ. Ђорђевић, *Наследно право*, Правни факултет Ниш, Ниш 1997, 277–278; О. Б. Антић, *Наследно право, његово издање*, Београд 2004, 151–152; В. Т. Благојевић, *Наследно право у Југославији прва република и покраина*, *Савремена администрација*, Београд, 205–207; S. Marković, *Nasledno pravo u Jugoslaviji*, Savremena administracija, Beograd 1978, 148–149.

32 Vid. više Д. Мицковиќ, А. Ристов, *Наследно право*, Стоби трејд, Скопје 2015, 151–154.

33 „Службени лист Републике Македоније“ бр. 47/96.

34 *Службени лист СР Македоније*, бр. 35/73 и 27/78.

35 *Службени лист СФРЈ*, бр. 20/55, 12/65, и 42/65.

obaveze ostavioca granicama vrednosti nasleđenog nužnog dela, kao što je to slučaj i sa zakonskim naslednicima. Ipak, ono se razlikuje od prava zakonskog nasleđivanja po tome što je pravo nužnog naslednog dela lično pravo, koje se gasi smrću nužnog naslednika. Imajući u vidu navedene argumente proističe zaključak da u našem Zakonu o nasleđivanju, pravo nužnog naslednog dela tretira se kao nasledno pravo. Zakonodavac ovo stajalašte izričito potvrđuje odredbom čl. 32 prema kome izričito je predviđeno „Nužni deo kao nasledno pravo“, na kojoj osnovi „nužnom nasledniku pripada određeni deo od svakog predmeta i prava koja sačinjuju ostavinu.“ Od ovog pravila zakonodavac je predvideo izuzetak kada pravo nužnog dela može da bude obligacione prirode, ukoliko ostavilac putem zaveštanja opredeli da nužni naslednik primi svoj deo i u određenim predmetima, pravima ili u novcu.

I pored dominantne uloge koncepcije prava nužnog dela kao naslednog prava, u zadnjim decenijama u sve veći broj zakonodavstava se prihvata koncept prava nužnog naslednog dela kao obligacionog prava. Ova koncepcija vodi svoje poreklo iz nemačkog prava. Ona je prihvaćena i u austrijskom i švajcarskom pravu. Ne tako davno, koncept pravo nužnog naslednog dela je bio prihvaćen reformama u francuskom naslednom pravu. Glavni argumenat ove koncepcije je da nužni naslednik nema položaj univerzalnog sukcesora. On nije naslednik, već poverilac čije pravo se sastoji u pravu potraživanja njegovog dela u novcu. S time se izbegava komlicirano upravljanje nasledničke zajednice, vraćanje poklona i dokazivanje savesnosti, odnosno nesavesnosti primatelja poklona legatara itd. Što je najznačajnije omogućava se da ostavinska masa pripadne u celovitosti jednog ili više naslednika bez pritom da se postavlja pitanje deobe stvari ili prava. Najvažniji argumenat ove koncepcije je da ona omogućava poštovanje poslednje volje zaveštaoca jer se ne postavlja pitanje redukcije zaveštanja, što je jedna od osnovnih tendencija u savremenim zakonodavstvima. Sprska teorija i zakonodavstvo je još mnogo ranije, prepoznala bolje karakteristike prava nužnog naslednog dela kao obligacionog prava. Time je u Zakonu o nasleđivanju³⁶ iz 1995. godine bilo predviđeno da nužnom nasledniku pripada parična protivvrednost nužnog dela (obligaciono pravo) (čl. 43, st. 1).³⁷

36 *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 46/95.

37 Vid. H. Стојановић, *Практикум за наследно право*, Центар за публикације Правног факултета Ниш, Ниш 2004.

Za razliku od zemalja koje pripadaju europsko-kontinentalnom krugu prava u zemljama koje pripadaju anglo-američkom krugu prava ne poznaju institut prava nužnog dela.³⁸ U ovim zemalja je prihvaćen koncept neograničene slobode zaveštanja.³⁹ Međutim i pored ovoga, oni poznavaju druge institute kojim se obezbeđuje pravo izdržke,⁴⁰ kao što je to slučaj sa *reasonable financial insurance* u engleskom pravu kojim se finansijski obezbeđuju najbliži srodnici ostavioca. Obezbeđenje najbližim rodbinama ostavioca u američkom pravu se postiže putem doktrine *undo influence* i na osnovi *nemorálnosti zaveštanja*. Po svojoj suštini, ovim institutom kao i doktrinama na čijoj osnovi se poništavaju zaveštanja omogućava se finansijska sigurnost najbližih rodbina ostavioca.⁴¹

Imajući u vidu argumente i prednosti koncepcije obligaciono pravne prirode prava nužnog naslednog dela, smatramo da postojeće rešenje kojem pravo na nužni deo se predviđa kao nasledno pravo treba biti promenjeno. U budućem Građanskom zakoniku treba da bude prihvaćeno rešenje prema koje pravo na nužni deo ima obligacionu pravnu prirodu. Ovo rešenje je celishodnije zato što omogućava poštovanje zadnje volje zaveštaoca, obezbeđujući prava nužnih naslednika, a da pritom se ne otežavaju i komplikovaju odnosi između naslednika. Prihvaćanjem ovog koncepta naše nasledno pravo bi se približilo svojim rešenjima savremenim zakonodavstvima u regionu i Evropi.

4. POTREBA REVIDIRANJA STATUSA NUŽNIH NASLEDNIKA

Makedonsko nasledno pravo nužne naslednike opredeljuje iz reda zakonskih naslednika. Ovo proističe iz zakonske formulacije da su

38 R. Kerridge, *The Law of Succession*, Thomson Reuters, Bristol 2009.

39 B. Willenbacher, „Individualism and Tradicionalism in Inheritance Law in Germany, France, England and the United States“, *Journal of Family History*, 2003, 216. V. D. Rougeau, „No Bonds But Those Freely Chosen: An Obitary for the Principle of Forced Heirship in American Law“, *Civil Law Commentaries*, Vol. II Issue 3, 2008, 18.

40 Više vid. Antić, *op. cit.*, 156–160.

41 J. B. Hargis, „Solving Injustice in Inheritance Laws Through Judicial Discretion: Common Sense Solutions from Common Law Tradition“, *Washington University Global Studies Law Review*, 2/2003, 458.

„lica...nužni naslednici kada prema zakonskom naslednom redu nasleđivanja su pozvana na nasleđu (čl. 30, st. 4)“

U teoriji naslednog prava prisutna je podela apsolutnih i relativnih nužnih naslednika. Apsolutni nužni naslednici su najbližija lica ostavioca, njegovi potomci, usvojenici i bračni drug. Oni su apsolutni nužni naslednici na osnovi objektivnog kriterija i ne trebaju ispunjavati dopunskih uslova. Za razliku od njih, relativni nužni naslednici trebaju ispuniti dopunske subjektivne kriterije predviđene zakonom. I pored toga što zakonodavac ne predviđa termine apsolutni i relativni nužni naslednici on kategoriše nužne naslednike prema ovoj koncepciji.

U tom smislu, prvi nužni nasledni red sačinjavaju deca ostavioca, njegovi usvojenici i bračni drug (čl. 30, st. 1 ZN). Oni su apsolutni nužni naslednici zato što zakonodavac ne predviđa dopunske uslove sticanja njihovog statusa. Ovakvo rešenje je doprinelo da ovi nužni naslednici ne mare i ne vode puno brige prema ostaviocu tokom njegovog života, znajući da će nakon njegove smrti u najmanjoj meri dobiti nužni nasledni deo. Osim ova lica u prvi nužni nasledni red spadaju i potomci dece ostavioca i njegovog usvojenika koji su nužne naslednici samo ukoliko u momentu smrti su živeli u zajednici sa ostaviocem ukoliko ih je izdržavao ili ako su trajno nesposobni za rad i nemaju nužna sredstva za život. Drugi nužni nasledni deo sačinjavaju roditelji ostavioca i njegova braća i sestre, ukoliko su trajno nesposobni za rad i nemaju nužna sredstva za život. Nužni naslednici prvog nužnog naslednog reda pripada polovina naslednog dela kojim zakonom pripada, dok nužnim naslednicima drugog nužnog naslednog reda pripada trećina od dela koji bi mu pripao zakonskom nasleđivanju.

Imajući u vidu da se pravo nužnog naslednog dela godinama izbegava pomoću ugovora o poklonu sa raznim njegovim varijacijama (zadržajem prava svojine, *mortis causa*, zadržavanjem plodouživanja i prava stanovanja), kao i sa ugovorom o doživotnom izdržavanju pred članovima Komisije naslednog prava postavila se dilema daljeg postojanja ovog instituta u našem naslednom pravu. Ovu dilemu su postavili veliki broj praktičara, postavljajući pitanje da li nije opravdano regulisati ovakvo faktičko stanje instituta koji se ne primenjuje u praksi i koji je razlog izbegavanja zaveštanja u našem pravu. Imajući u vidu da je pravo nužnog naslednog dela predviđeno u svim državama eurosokontinentalnog prava, kao i činjenicu da je sastavni deo naše pravne tradicije, smatramo da ono i dalje treba postojati u makedonskom na-

slednom zakonodavstvu. Ipak, polazeći od promene koje se dešavaju u braku i porodičnim odnosima u poslednjih nekoliko godina, potrebe većeg poštovanja zadnje volje zaveštaoca, kao i od potrebe izbegnuti probleme u praksi povezane nužnom nasleđivanju, smatramo da zakonodavac treba predvideti određene subjektivne uslove za sticanje statusa nužnog naslednika. Umesto dosadašnjeg rešenja prema kome su deca automatizmom postajali nužni naslednici, smatramo da je neophodno da se uvedu dopunske kriterije, kao što su maloletstvo ili školovanje do 26 godina, nesposobnost za rad i potreba od nužnih sredstava za život, kao osnov sticanja pravo nužnog dela. Ova izmena bi bila u duhu same zakonske terminologije „nužni nasledni deo“ koji implicira da je deo ostavine zaista „nužan i neophodan“ nužnom nasledniku. Da on zaista ima realne potrebe od njega jer se radi o licu sa posebnim potrebama, socijalni slučaj, maloletnik, lice koje je na školovanju i nije navršilo 26 godina ili lice koje je bez svoje krivice nema nužnih sredstava za život. Ovim rešenjem ostaviće se veći prostor slobodne volje zaveštaoca da putem svoje poslednje volje izražene u zaveštanju raspoláže imovinom u slučaju smrti. Takođe naslednici će biti više motivisani da se brinu oko zdravlja i ličnosti ostavioca, nadajući se da će biti predviđeni u zaveštanjem. Na kraju, ovakvom rešenju, zakonodavac će regulisati više decenisku praksu kojom se pravo nužnog dela zaobilazilo putem zaključenja ugovora o poklonu i doživotnom izdržavanju. Pravo reguliše život i treba da prati društvene promene. Nema sumnje da zakon koji ne vodi računa o potrebama građana i svakodnevnog života nije dobar zakon, zbog toga što rezultira zlopotrebama i njegovom izigravanjem unoseći pravni nesigurnost.

5. O POTREBI REVIDIRANJA ROKA ZA POVRATAK POKLONA

U uskoj vezi sa pitanjem neophodnih reformi u sferi nužnog nasleđivanja je i problem koji nastaje u slučaju povrede nužnog naslednog dela, zbog izuzetno kratkog roka za vraćanje poklona napravljenih od 90 dana pre smrti ostavioca. Ovo zakonsko rešenje dovodi u pitanje ostvarivanje prava nužnog nasleđivanja. Ukoliko je ostavilac poklonom raspolagao celokupnom imovinom van zakonom propisanog roka od 90 dana pre njegove smrti, tada je zakonski nemoguće da se obezbedi pravo nužnog naslednog dela i da se vrate dati poklone! Ovo dovodi u

pitanje interese najbližih članova porodice, posebno onih koji nemaju neophodna sredstva za život, što je u suprotnosti sa principima porodične solidarnosti. U praksi, ovo rešenje omogućuje zloupotrebu prava nužnog nasleđivanja, a ostavitelj ga često koristi kao priliku da neograničeno raspolaže svojom imovinom po svojoj volji u slučaju smrti. Ovim rešenjem bliže smo zakonodavstvima koje prihvataju koncept neograničene slobode volje zaveštaoca. Međutim, oni takođe imaju određene mehanizme za obezbeđivanje najbližih srodnika ostavioca, što se ostvaruje kroz pravo na izdržavanje iz zaveštanja, što sa našim pravom nije slučaj.

Zakon o nasleđivanju, u slučaju da je povređen nužni nasledni deo, predviđa srazmerno smanjenje zaveštanja, a ako to nije dovoljno, vraćanje darova koje je ostavitelj ostavio. Povratak darova postaje relevantan, ako prethodno smanjenje testamenata ne postigne cilj, a to je ostvarenje nužnog naslednog dela.⁴² Redosled smanjenja i vraćanja u slučaju povrede nužnog dela uređuje se tako što se prvo smanjuje testamentalna raspolaganja, a zatim vraćaju darovi, oni napravljeni u poslednjih 90 dana života ostavioca.

Ovakvo rešenje zakonodavca stvara probleme u praksi, jer omogućava da se zaveštalac izigra i zloupotrebljava nasledna prava neophodnih naslednika. To je zato što je zakonodavac predvideo rešenje prema kojem se može zahtevati vraćanje samo poklona učinjenih u vrlo kratkom vremenskom periodu – poslednjih 90 dana života ostavioca. To znači da nužni naslednici neće imati pravo da zahtevaju vraćanje svih onih poklona koje je zaveštalac učinio u periodu pre 90 dana od kraja života. U potvrdu ovog stava govori sudska praksa prema kojoj: „Smanjenje poklona zbog povrede prava nužnog nasleđivanja može se izvršiti ako su ispunjeni kumulativni uslovi Zakona o nasleđivanju: poklon je učinjen u poslednjih 90 dana života ostavioca, a tužba za njegovo povrat se podnosi u roku od tri godine nakon smrti ostavioca.“⁴³ Na osnovu takvog zakonskog rešenja povređeno je načelo pravne sigurnosti, ali se dovodi u pitanje i ostvarivanje prava na nužni nasledni deo naslednika.

Rešenje koje predviđa vraćanje poklona učinjenih u poslednjih 90 dana života ostavioca je novina, koja je uvedena Zakonom o nasleđivanju iz 1996. godine. Prethodni Zakon o nasleđivanju iz 1973. nije

42 Čl. 38, st. 1 Zakona o nasleđivanju.

43 Odluka Vrhovnog suda Makedonije, Gzz 217/05.

predvideo takvo rešenje. Naime, prema odredbama ovog zakona: „Kada je povređen nužni deo, prvo se umanjuju testamentalna raspolaganja, a ako se time ne izmiri nužni deo, tada se darovi vraćaju“ (čl. 38). Ovo rešenje je u potpunosti preuzeto iz Saveznog zakona o nasleđivanju iz 1955. godine. Ranije republička zakonodavstva takođe su u potpunosti preuzeli ovo rešenje iz Saveznog zakona o nasleđivanju. Novi zakoni o nasleđivanju zemalja bivše Jugoslavije ne predviđaju vremensko ograničenje za vraćanje poklona, ali zadržavaju stara rešenja.^{44 45 46}

U uporednom pravu predviđena su rešenja koja propisuju duže rokovi za ostvarivanje prava povratka poklona. Tako na primer nemačko pravo predviđa obezbeđenje pravo nužnog dela povratka poklona napravljenih u roku od manje od 10 godina pre smrti ostavioca.⁴⁷ Identično rešenje je predviđeno i u Građanskom zakoniku Gruzije. Za razliku od navedenih zakonodavstava, u Građanskom zakoniku Japonije predviđena su dva roka (objektivni i subjektivni). Pravo da se traži smanjenje testamentalnih raspolaganja i poklona napravljenih za vreme života ostavioca zastaruje u roku od jedne godine (subjektivan rok) od vreme kada je nužni naslednik saznao za otvaranje nasleđa i napravljenih poklona koji trebaju da se smanje, i u roku od deset godina (objektivan rok) od otvaranje nasleđa.

Rešenje predviđeno u Zakonu o nasleđivanju za vraćanje poklona napravljenih u zadnjih 90 dana života ostavioca, predstavlja redak primer u uporednom pravu. Ono omogućuje zloupotrebu naslednih prava nužnim naslednicima i dovodi pod znak upitnik koncept pravo nužnog naslednog dela u našem naslednom pravu i time narušava pravnu sigurnost.

Polazeći od iznešenih argumenata, kao i probleme koje ovo rešenje stvara u praksi, smatramo da je potrebno predvideti duži rok za povratak poklona, koji bi trebalo da iznosi tri godine pre smrti ostavioca. Uvođenjem ovog zakonskog roka omogućiće da nužni naslednici obezbede svoj nužni deo i od poklona u roku od tri godine pre smrti ostavioca. Smatramo da ovakvo rešenje je racionalno i opravdano, zato

44 „Kada je nužni deo povređenm smanjuju se testamentalna raspolaganja, a pokloni se vraćaju ukoliko je to potrebno da se namiri nužni deo. Čl. 53 Zakon o nasleđivanju Republike Srbije.

45 Čl. 78 ZN R. Hrvatske.

46 Čl. 36, st. 1 ZN R. Crne Gore.

47 Čl. 2325 BGB.

što obezbeđuje veću pravnu sigurnost, za razliku od važećeg rešenja koje predviđa mnogo kratak rok od 90 dana života ostavioca.

6. ZAKLJUČAK

Pravo nužnog naslednog dela predstavlja ograničenje slobode testamentalnog raspolaganja zakonom predviđenim delom koji pripada određenim naslednicima. Od pojave ovog instituta u naslednom pravu, pa sve do danas, njegova funkcija ostaje nepromenjena, a to je obezbeđivanje najbližih rodbina ostavioca. Zavisno od ponašanja naslednika, u praksi ovaj institut može ponekad biti nepravda za ostavioca ili pojedinih naslednika. Pravda nalaže da svako dobije deo koji zaslužuje *iustitia est constant et perpetuam voluntas suum quique tribuere*. Percepcija pravde u praksi često je različita sa gledišta ostavioca i naslednika. Povreda porodične pravde dovodi do svađe u porodici i prekid porodičnih odnosa. Osećaj da je neko dobio više ili manje nego što zaslužuje je najbolje poznata ostavioca. U vremenu kada deca ne uzvraćaju ljubav roditeljima istim ili barem približnim intenzitetu, kada nema ko da brine o njima, ovo pitanje traži seriozne reforme i promene kako bi pravda bila zadovoljena, pravim i zakonskim putem, a ne zloupotrebom prava.

Bez razlike koncepta pravne prirode kao i njegov naziv, ovaj institut je prihvaćen u svim savremenim zakonodavstvima ne samo evropsko-kontinentalnog prava, već i šire.

Napravljena analiza u ovom radu ukazuje na nekoliko tendencija po odnosu pravo nužnog nasleđivanja. Osim promene pravne prirode prava nužnog nasleđivanja, prisutna je i tendencija smanjenje kruga nužnih naslednika, kao i uvođenje dopunskih subjektivnih kriteriuma da bi se jedno lice pojavilo kao nužan naslednik. Ove promene imaju za cilj omogućiti u što većoj meri da se poštuje poslednja volja zaveštavoca kojom raspolaze svojom imovinom u slučaju smrti. Pored ovog, u teoriji je prisutno i mišljenje prema kome pravo nužnog nasleđivanja je istoriska kategorija, koja potiče iz rimskog prava, kada je jedini izvor egzistencije naslednika bila ostavina.

I u starom i srednjem veku, ostavina je predstavljala jedini i najznačajniji izvor finansije imajući u vidu da njen najveći deo se sticao putem nasleđivanja. U savremenim uslovima života, roditeljski odnosi

se bitno razlikuju od onih u prošlosti. Deci se posvećuje sve. Roditelji daju sve od sebe. Deca još za vreme života su dobili i potrošili veliki deo imovine svojih roditelja, izdržavanjem, školovanjem, obezbeđenjem stana, auta i dr. U savremenim društvama, većina dece svojim radom obezbeđuju sredstva egzistencije, a njihova imovina je daleko veća nego nužni deo. Radi toga, nužni deo je izgubio svoj značaj u sadašnjosti. Sve češće pravo nužnog nasleđivanja je postalo uzrok nepravde ili sa strane ostavioca ili sa strane nekih od naslednika. Sa strane ostavioca, nužno nasleđivanje predstavlja ograničenje njegove slobodne volje za raspolaganja imovine u slučaju smrti, koje ne postoji za vreme života. To je razlog zašto u praksi ostavioci pokušavaju da izbegnu primenu prava nužnog nasleđivanja putem poklona ili ugovora o doživotnom izdržavanju. Pravo nužnog nasleđivanja je postalo smetnja ostavioca koji želi raspolagati sa svojom imovinom u slučaju smrti po svojoj volji u osećaj pravičnosti, a ne na osnovi zakona.

Time bi ostavilac više motivisao svoje naslednika da se brinu i bolje ponašaju prema njemu za vreme života. Ovo je razlog zašto u budućem Građanskom zakoniku smatramo da postojeće rešenje treba da bude promenjeno. Prihvatanjem koncepta pravo nužnog naslednog dela kao obligacionog prava, istovremeno omogućiće poštovanje volje ostavioca, zaštitu imovinskih interesa kao i izbegavanje deobe ostavine. Ova tendencija je jedna od najznačajnijih reformi u savremenim naslednim pravima.

Imajući u vidu da je nužno nasleđivanje predviđeno u svim državama koje pripadaju europsko-kontinentalnom pravu, ono je sastavni deo naše pravne tradicije, smatramo da i dalje treba opstojiti u makedonskom naslednom zakonodavstvu. Ipak, polazeći od promene u porodičnim odnosima, potrebe poštovanje poslednje volje zaveštaoca, kao i probleme u praksi povezane sa pravom nužnog nasleđivanja, potrebno je zakonodavac da propiše određene promene u odnosu sticanja statusa nužnog naslednika. Umesto dosadašnjeg rešenja prema kome deca ostavitelja automizmom postaju nužni naslednici, smatramo da je neophodno da se uvedu dopunski kriterijumi kao što su sposobnost za rad i potreba nužnih sredstava, kao uslov sticanja prava nužnog naslednog dela. Ova promena bila bi u saglasnosti sa samoj zakonskoj terminologiji „nužni deo“ koja implicira da se radi o delu ostavine koji je „nužan i neophodan“ nasledniku koji zaista ima realnu potrebu od njega (lica sa posebnim potrebama, socijalne slučaje, deca koja su na

školovanju i dr.). Ovakvim rešenjem naše zakonodavstvo urediće više decenijsku praksu zaobilazanja prava nužnog naslednog dela putem poklona i ugovora o doživotnom izdržavanju. Nema sumnje da zakon koji ne vodi računa o realnim potrebama građana i društvenim promenama nije dobar zakon. Razlog toga je zloupotreba prava i stvaranje pravne neigurnosti.

Angel Ristov, PhD

*Associate Professor, Faculty of Law Iustinianus Primus
University Ss. Cyril and Methodius in Skopje*

FORCED SHARE: JUSTICE OR REASON FOR INJUSTICE IN THE MACEDONIAN INHERITANCE LAW

Summary

The right of compulsory portion is a limitation of the right of free will making, and disposing by will of the testator. From the aspect of the heirs, the right of compulsory portion is a part of the heritage, predicted with the law, with whom the principal can not dispose. Otherwise, the heirs have right to nullify such disposal. From the appearance of the institute compulsory portion in the succession law till today; although there are conceptual differences in the question of its nature in the theory and the legislative, it is achieving a same purpose. That is securing the estate interes for the closest relatives of the principal. Analising the Macedonian and comparative Law on Succession we can conclude that the heirs that have right of compulsory portion are always from the intestate heirs. The number of the compulsory part heritage ranks and the compulsory part heirs, despite the legally (intestate) ranks and heirs, are always smaller restricting to the descendents, ascedents and spouse. In some legislations, like Macedonian, Russian and others, besides objective criteria for the compulsory part is seeked and subjective condition, as living with the principal, perpetual working disability, estate conditions and et.c. The text also showed that in the Comparative Law there aren't unified solutions on the question of the forced heirship. Having in mind that the forced heirship inheritance is envisaged in all countries that belong to the European-continental

law, it is an integral part of our legal tradition, we believe that it should continue to exist in the Macedonian inheritance legislation. However, starting from the changes in the family relations, the need to respect the last will of the testator, as well as the problems in practice related to the right of necessary inheritance, the legislator needs to prescribe certain changes in relation to acquiring the status of necessary heir. Instead of the current solution according to which the children of the testator automatically become necessary heirs, we believe that it is necessary to introduce additional criteria such as non ability to work and the need for necessary funds, as a condition for acquiring the right to the compulsory portion. This change would be in line with the legal terminology „necessary part“ which implies that it is a part of the estate that is „essentially necessary“ to the heir who really has a need for it, like people with special needs, social cases, children who are on education, etc. With this solution, our legislation will regulate the decades-long practice of circumventing the right to the necessary inheritance through gifts and contracts for lifelong support. There is no doubt that a law that does not take into account the real needs of citizens and social change is not a good law. The reason for that is the abuse of rights and the creation of legal uncertainty.

Key words: *Forced inheritance. – Compulsory heirs. – Inheritance Law Reforms. – Abuse of Law.*

LITERATURA

- Андреев М. Н., *Римско частно право*, Наука и изкуство, София 1958.
- Антић О. Б., *Наследно право, петто издание*, Београд 2004.
- Blagojević B. T., *Nasledno pravo u Jugoslaviji prava republika i pokrajina – Savremena administracija*, Београд.
- Борковски Е., Плесис П. Д., *Римско право*, Просветно дело, Скопје 2009.
- Черемных Г. Г., *Наследственное право*, Российская академия, адвокатуры и нотариата, Москва 2009, 204–218.
- Ђорђевић В. Ђ., *Наследно право*, Правни факултет, Ниш, Ниш 1997.

- Garb L., *International Succession*, Kluwer Law International, 2004.
- Guevel D., *Successions Libéralités*, Armand Colin, Paris 1999, 69–94.
- Hargis J. B., „Solving Injustice in Inheritance Laws Through Judicial Discretion: Common Sense Solutions from Common Law Tradition“, *Washington University Global Studies Law Review*, 2/2003, 458.
- Kerridge R., *The Law of Succession*, Thomson Reuters, Bristol 2009.
- Marković S., *Nasledno pravo u Jugoslaviji*, Savremena administracija, Beograd 1978.
- Матеева Е., *Германско наследство право*, Феня, София 2012, 170–184.
- Micković A., Ristov A., „Les changements dans les rapports conjugaux et familiaux dans les pays européens et dans la République de la Macédoine“, Facta Universitatis, Pravni fakultet Niš, 2013.
- Мицковиќ Д., Ристов А., *Наследно право*, Стоби трејд, Скопје 2015.
- Micković D., Ristov A., „Reforme u nasledno pravo u procesu kodifikacije makedonskog građanskog prava“ *Harmonius*, Beograd 2016.
- Micković D., Ristov A., *Reforme naslednog prava u Republici Makedoniji*, Stobitrade, Skoplje 2016.
- Николаѕ Б., *Вовед во Римско право*, Просветно дело, Скопје 2009.
- Puhan I., *Rimsko pravo*, Naučna knjiga, Beograd, 1969.
- Ristov A., „Evropski građanski zakonik – utopija ili realnost“, Кораониќа школа природног права, *Pravni život*, Удружење правника Србије, Beograd, br. 2011.
- Ristov A., Harmonizacija naslednog prava u EU, *Revija za Evropsko pravo*, Удружење за Европско право, Kragujevac 2012.
- Ристов А., „Правната не/сигурност во македонското семејно и наследно право“, *Охридска школа на правото*, Јуридика Прима, Титоград, Скопје 2016.
- Ristov A., „The New Challenges in the Regulation of Marriage and Non Marital Union“, *Harmonius*, Belgrade 2014.
- Rougeau V. D., „No Bonds But Those Freely Chosen: An Obituary for the Principle of Forced Heirship in American Law“, *Civil Law Commentaries*, Vol. II, Issue 3, 2008.
- Ruggeri, L., Kunda I., Winkler S. Eds., *Family Property and Succession in EU Member States*; Faculty of Law in Rijeka, 2019.

- Place M. H., Cauchois le Mière P., *Guide pratique de la transmission du patrimoine en Europe*, Editions, Litec, Paris 1993, 144–145.
- Spirović Trpenovska Lj., Micković D., Ristov A., „Da li su potrebne promene u naslednom pravu Republike Makedonije“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta „Iustinianus Primus“ u Skoplju u čast prof. Ganzovski*, Pravni fakultet „Iustinianus Primus“ u Skoplju, 2011.
- Spirović Trpenovska Lj., Micković D., Ristov A., *Naslednoto pravo vo Republika Makedonija*, Blesok, Skoplje 2010.
- Spirović Trpenovska Lj., Micković D., Ristov A., *Nasleđivanje u Evropi*, Blesok, Skoplje 2011.
- Степанова Т. А., *Основы ѣрава*, Финансы и статистика, Москва 2001, 97.
- Стојановић Н., *Практикум за наследно ѣраво*, Центар за публикације Правног факултета , Ниш 2004.
- Willenbacher B., „Individualism and Tradicionalism in Inheritance Law in Germany, France, England and the United States“, *Journal of Family History*, 2003.